

İki Savaş Arası Dönemde Ege'de Yunan-İtalyan Tehdidi ve Savaş Gerilimi (1924-1926)

The Greek-Italian Threat During the Inter-War Period and the Tensions in the Aegean (1924-1926)

Çağla Derya TAĞMAT*

*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ORCID: Ç.D.T. 0000-0002-9047-0131

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Çağla Derya Tağmat,
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi
Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı,
Ankara, Türkiye
E-posta/E-mail: tagmat@ankara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.01.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
10.02.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
04.04.2023

Kabul/Accepted: 05.04.2023

Atıf/Citation: Tağmat, Çağla Derya. "İki Savaş Arası Dönemde Ege'de Yunan-İtalyan Tehdidi ve Savaş Gerilimi (1924-1926)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 44 (2023): 27-53.
<https://doi.org/10.26650/YTA2023-1228317>

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı sonunda yeni bir denge oluşturulmaya çalışılmış, Türkiye de Lozan Antlaşması ile yeni kurulan düzen içinde kendine bir yer edinmiştir. Türkiye, Lozan Antlaşması sonrasında yaklaşık yedi yılı, bu antlaşmanın etkisinde geçirirken, Mustafa Kemal Atatürk'ün barışçıl dış politikası sayesinde son kalan pürüzleri de ortadan kaldırmayı başarmıştır. Bu pürüzlerden en önemlilerinden biri olan Türkiye-Irak sınırı sorunu, başka bir deyişle Musul sorunu, 1925 ve 1926 yıllarına damga vurmuştur.

Benito Mussolini, yayılmacı politikası çerçevesinde 1925 yılında On İki Ada üzerinden Anadolu ile ilgili planlar yaparken, aynı dönemde Yunanistan'da gerçekleştirdiği askeri müdahale ile iktidarı ele geçiren ve Türk düşmanlığı ile bilinen General Theodoros Pangalos da Mussolini ile iş birliği yaparak Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için fırsat kollamıştır. Bu durum, İngiltere'nin de Türkiye'nin elini zayıflatmak için bu iki ülkeye destek vermesiyle bir gerilim haline dönüşmüştür.

Bu çalışmada Yunan ve İngiliz kaynakları çerçevesinde Ege'de beliren tehdit ile Yunanistan, İtalya ve İngiltere'nin Türkiye karşısında takındığı tutum analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, İzmir, Mussolini, Musul Sorunu, On İki Ada, Pangalos, Türkiye, Yunan-İtalyan

ABSTRACT

The attempt was made to create a new balance at the end of World War I, and Turkey gained a place in the newly established order through the Treaty of Lausanne. While spending about seven years afterward under the influence of this treaty, Turkey succeeded in eliminating the last remaining problems thanks to Mustafa Kemal Atatürk's peaceful foreign policy. As one of the most significant of these problems, the Türkiye-Iraq border issue (i.e., the Mosul question) left its mark in 1925 and 1926.

While Benito Mussolini was making plans for Anatolia over the Dodecanese Islands in 1925 within the framework of his expansionist policy, General Theodoros Pangalos, who had seized power with the military intervention he carried out in Greece during the same period and was known for his hostility towards Turks, also waited for an opportunity to realize his ambitions in Anatolia by collaborating with Mussolini. This situation turned into a tension, as Britain supported these two countries to weaken Türkiye's hand.

This study will analyze the threat in the Aegean and the attitudes of Greece, Italy, and Britain towards Türkiye within the framework of Greek and British sources.

Keywords: Britain, İzmir, Mussolini, Mosul Question, Dodecanese, Pangalos, Türkiye, Greek-Italian

Extended Abstract

The Italo-Turkish War started with an attack by Italy in 1911. It started a period of wars for the Ottoman Empire in the 20th century, shook its dominance in the Mediterranean, and was important in terms of Italy taking its place among the other states of England and France who were colonizing North Africa. At the end of the war, Italy had taken the Dodecanese Islands hostage in addition to Tripoli, thus extending its rule to the Aegean and capturing strategically important islands there.

During World War I, Italy demanded a portion of Anatolia through the secret treaties signed with the Allied Powers. However, Italy was unable to get what she wanted at the Paris Peace Conference that had convened at the end of the war, which led Italy to make bilateral agreements with Greece. At the Lausanne Conference held after the Turkish War of Independence, the secret diplomacy of Greece regarding the Dodecanese Islands yielded no results. In 1923, Mussolini showed his stance in the Mediterranean by invading Corfu, and relations between the Greece and Türkiye deteriorated. Meanwhile, Mussolini's statements that armed the islands against Türkiye in 1924 after Lausanne had caused Türkiye to take some precautions. The War Games organized by Mustafa Kemal Pasha in İzmir in 1924 was also a result of this attempt.

The start of Turkish-British negotiations in 1924 regarding Mosul and the resultant stalemate caused Britain to put Italy into action. Britain wanted Türkiye to remain weak in terms of the Mosul issue by having it fear Italy with regard to the Aegean and thus entered a process of rapprochement with Italy. In 1925, the anti-Turkish General Theodoros Pangalos, who had come to power through a military coup in Greece, entered the process of rapprochement with Italy and found the appropriate opportunity to become a partner in this plan to realize his ideas about Anatolia. Thus, the two dictators accelerated their diplomatic visits by concentrating on an operation plan to be carried out in İzmir regarding the Dodecanese Islands.

This threat had emerged from Britain in the background while appearing to have emerged between Italy and Greece; it caused Türkiye to take measures against an attack from the Aegean. The 1926 agreement between Türkiye and Britain regarding Mosul and the overthrow of General Pangalos by coup in the same year caused Italy to soften its policy toward Türkiye, and tensions ended before a war could start. Another important point regarding Italy and Greece's development of policies against Türkiye under the patronage of Britain was that their fascist governments were at work in these two countries. For Pangalos and Mussolini, who had united on common grounds in the context of expansionist foreign policy, they had resultantly viewed Türkiye as a geography where they could realize the goals they had been unable to achieve during the National Struggle. However, the fact that the targets of both countries involved Western Anatolia created questions about what kind of division they could envisage in the event of a possible attack. Because this attack did not take place, predicting how they would have divided the spoils within the framework of a consensus is difficult. However, Pangalos being a Mussolini fan and Mussolini's uncompromisingly harsh image does pave the way for predictions more or less.

However, the aggressive foreign policies were in fact generally the product of restless domestic policies. This is not difficult to see in the examples of Italy and Greece. Neither country's expectations were satisfied after World War I. While Greece had problems arising from the population exchange, Italy had difficulties coping with the economic and social chaos World War I had brought about. Still, while both were victors in the war, being victorious does not seem to always bring an environment of peace and development.

Pangalos' rapprochement with Italy in terms of foreign policy during the year he was in power had important consequences for Greece. The tense relations, especially due to the Corfu crisis, were replaced by a friendly process, and Greece gained a friend, at least until 1940. Still, his attempt at friendship was a product of his opposition to Türkiye, which he had defined as an enemy. Because of this, after Pangalos lost power in 1926, Greece would enter a normalization process and start to take concrete steps to resolve its problems with Türkiye.

Giriş

19. yüzyılda gerek Balkanlarda gerekse Avrupa'da ortaya çıkan yapısal değişiklikler, 20. yüzyılda yaşanacaklar için ciddi bir kırılma noktası olmuştu. Fransız Devrimi'nin etkisinin sürdüğü ve pek çok topluluk için bağımsızlaşma sürecinin devam ettiği bu yüzyılda bir başka önemli gelişme de yine aynı devrimin tetiklediği ulusal yapı kurma projelerinin birer mücadeleye dönüşmesiydi. İtalya'da dağınık bir görünüm sergileyen ve farklı yönetimler altında bulunan bölgelerin birleştirilmesi fikri, devrimin sonuçlarının hissedildiği 1820'lerde gündeme gelmiş ve bütün İtalya'yı içine alacak bir krallığın kurulması için ilk adımlar atılmıştı. 1852'de Piyamonte'nin başbakanı olarak atanan Kont Cavour, İtalyan Krallığı'nın kurulması için ciddi bir mücadele vermiş, kraliyetin kurulması ardından 1861 yılındaki ölümünden sonra Roma, İtalya'ya katılmış ve 1870'de İtalyan birliği sağlanmıştı.¹ Bu tarihten sonra sömürgeci güçler arasındaki yerini almak isteyen İtalya ilk tepkisini 1881 yılında Tunus'u işgal eden Fransa'ya vermiş, Fransa'nın Akdeniz'i bir yayılma alanı olarak görmesinden rahatsız olmuştu. İtalya'nın Fransa konusundaki endişesi, 1882 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan ile imzaladığı Üçlü İttifak Antlaşması ile sonuçlandı.² Bu dönemde İtalya'nın ilgi alanı içinde bulunan Akdeniz'de öncelik verdiği alan Trablusgarp'tı; ancak bölgeyi ele geçirmenin zorluğu, bu ülkeyi Doğu Afrika konusunda cesaretlendirdi ve Habeşistan'a yöneldi. Ancak Trablusgarp konusundaki planları tamamen ortadan kalkmamıştı.

20. yüzyılda Osmanlı Devleti açısından savaşlar dönemini başlatan ve Akdeniz'deki hâkimiyetini sarsan 1911 yılında İtalya'nın saldırısıyla başlayan Trablusgarp Savaşı, İtalya'nın İngiltere ve Fransa gibi Kuzey Afrika'ya yerleşmiş devletler arasındaki yerini alması açısından önem taşıyordu. Savaşın sonunda Trablusgarp'a ek olarak On İki Ada'yı da (rehin) alan İtalya böylece hakimiyet alanını Ege'ye kadar ilerletmiş oldu ve Adalar Denizinde stratejik anlamda büyük önem taşıyan adaları ele geçirdi.³

Birinci Dünya Savaşı ise İtalya açısından Anadolu'da nüfuz alanı elde etmek açısından bir dönüm noktasıydı. Savaş esnasında müttefiki olan İtilaf Devletleri ile imzaladığı

1 Rifat Üçarol, *Siyasi Tarih 1789-2012*, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s. 231-239.

2 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s. 518-519; İttifakın İtalya'yı ilgilendiren önemli maddesi şu şekildeydi: Fransa İtalya'nın tahriki olmadan İtalya'ya saldırırsa Almanya ve Avusturya İtalya'ya yardım edecekti. İtalya bu ittifak antlaşmasıyla hem itibarını yükseltmiş hem de sömürge arayışında kendine destek sağlamıştır. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 100-101.

3 İtalya'nın On İki Ada içinde ilk işgal ettiği ada Atropalya idi. Necdet Hayta, "Rodos ile Oniki Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 5, 1994, s. 133.

gizli anlaşmalar⁴ gereği Akdeniz kıyıları ve hatta İzmir'in İtalya'ya verileceği şeklindeki vaatler İtalya'da, Anadolu'ya açılan Ege kıyılarında esaslı bir güç olmak konusunda iyimser bir hava yarattı. Ne var ki savaş sonunda toplanan Paris Barış Konferansı ve ABD faktörünün devreye girmesi⁵ savaş sırasında imzalanan gizli anlaşmaları hükümsüz kılarken, Yunanistan'ın İtilaf Devletlerince daha fazla dikkate alınması İtalya'da ciddi bir hoşnutsuzluk yarattı. 1919 ve 1920 yıllarında Yunanistan ile ikili diplomasinin bir sonucu olarak imzalanan Tittoni-Venizelos ve Bonin- Venizelos Antlaşmaları⁶ bu iki ülkenin, Kuzey Epir ve On İki Ada ile ilgili olarak yeni bir düzenleme yapmaları ve kendi çıkarları doğrultusunda bir harita çizmelerine neden oldu. Ancak Anadolu'da süregelen Türk ulusal mücadelesi ve 1920 yılındaki Sevr Antlaşması'nın TBMM Hükümeti tarafından net bir şekilde reddedilmesi, Yunan-İtalyan planlarına da darbe indirdi. 1922 yılında TBMM kuvvetlerinin kazanımıyla son bulan ve İtilaf Devletlerinin ve özellikle de İngiltere'nin Doğu Akdeniz politikasını işlevsiz kılan Türk Kurtuluş Savaşı sonunda toplanan Lozan Konferansı yeni başka gelişmelere kapı araladı.

İtalya Birinci Dünya Savaşı'nın kazananlarındandı. Ancak savaş sonrasında istediklerini elde edememesi, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal kaos, Benito Mussolini'nin Ekim 1922'de bir darbe ile iktidarı ele geçirmesine neden oldu. Bu andan itibaren revize edilen İtalyan dış politikası, Akdeniz ve özellikle Ege'deki dengeleri değiştirmek üzerine kurgulandı. Artık Ege'de ve Akdeniz'de yayılmacı, saldırgan ve acımasız bir

4 1915 Londra Anlaşması ile İtalya, On İki Ada'daki egemenlik hakkını elde etmekle kalmamış sonrasında da Uşi Antlaşması'nın kendisine yüklediği yükümlülükleri feshettiğini açıklamıştır. Londra Anlaşması'nın 8. maddesi On İki Ada'nın İtalya'ya ait olduğunu tasdik etmiştir. Saint Jean De Maurienne Anlaşması ise 1916 yılında İtalya'nın Müttefiklerinin kendisinden habersiz yapılan gizli anlaşmaları kabul etmesi karşılığında Konya, Antalya, Aydın ve İzmir İtalya'ya bırakmıştır. İngiltere ve Fransa'nın İzmir'de birer limanları olmasına karşılık İtalya'nın da Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da liman serbest limana sahip olması karara bağlanmıştır. Gül Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 565-567.

5 1918 yılında ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından yayımlanan Wilson Prensipleri, gizli diplomasi konusundaki ABD tavrını net bir şekilde ortaya koymuştu. Zira konferans esnasında İtalya'nın gizli anlaşmalara dair vaat edilenlerin yerine getirilmesi konusundaki baskısı ABD engelini takıldı.

6 Temmuz 1919'da imzalanan Tittoni-Venizelos Antlaşması'na göre; Rodos dışında On İki Ada Yunanistan'a verilirken, İzmir'deki Yunan varlığı da İtalya tarafından kabul edilmiş, İtalya'nın Anadolu'daki nüfuzu da Kuşadası'ndan Mersin'e kadar olan kıyı şeridiyle sınırlandırılmıştır. Diğer yandan İtalya, Arnavutluk'un bölünmesini onaylamış ve 1915 Londra Antlaşması'nda olduğu gibi Kuzey Epir'in Yunanistan'a verilmesini, Yunanistan da merkezî Arnavutluk'ta İtalyan mandasının kurulmasını kabullenmiştir. H. James Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918-1940*, Westport, Connecticut, London, 1997, s. 15. 10 Ağustos 1920 tarihinde İtalya ile Yunanistan yeni bir antlaşma daha imzalamıştır. Bonin Longare-Venizelos Antlaşması adıyla anılan yeni Yunan-İtalyan Antlaşması tamamen Sevr Antlaşması'na bağlı bir antlaşma idi. Antlaşmanın son maddesinde, bu antlaşmanın Sevr ile aynı gün yürürlüğe gireceğini belirtilmiştir. Bu antlaşmaya göre; İtalya, Rodos ve Meis hariç On İki Ada ve ona bağlı adacıkları Yunanistan'a devrediyor, on iki ay içinde Rodos'a muhtariyet vermeyi kabul ediyordu. Ayrıca antlaşmanın diğer dikkat çekici maddesi de İtalya'nın, ancak İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a terk etmesi halinde Rodos'ta halk oylaması yapacağını kabul etmesiydi. Cevdet Küçük, "On İki Ada", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 33, s. 354.

İtalyan politikası uygulanacaktı ve Birinci Dünya Savaşı esnasında kendisine vaat edilenleri bu defa elde edebilmek için siyasi konjonktürün yarattığı her fırsatı değerlendirerek “*Mare Nostrum/bizim deniz*” olarak adlandırdığı Akdeniz’de egemen olmak için her türlü ittifaka göz kırpacaktı.

1. İki Savaş Arası Dönemde Türkiye-Yunanistan ve İtalya Bağlamında Uluslararası Konjonktür

İki savaş arası dönem olarak adlandırılan ve Birinci Dünya Savaşı’nın sonundan İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar olan yılları kapsayan süreç Türkiye, Yunanistan ve İtalya açısından farklı dinamiklerin etkili olduğu bir tarih aralığıydı. Bu dönemin özellikle 1920’li yılları kapsayan kısmı, bu üç ülke için de Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlarının açıkça hissedildiği ve hatta iç ve dış politikanın birbirini körüklediği ya da belirlediği yıllardı. Öyle ki İtalya’da 1922 yılının Ekim ayı sonunda gerçekleşen iktidar değişikliği yalnızca bu ülkenin iç politikasını değil dış politikasını, hatta Avrupa dengesini bile etkileyecekti.⁷ Benito Mussolini’nin kurduğu yeni hükümet aslında Birinci Dünya Savaşı’nın sonucunu bir ülkenin girdileri ve çıktıkları bağlamında ortaya koyan en iyi örnekti. Zira İtalya, savaşın kazananları tarafında olmasına karşın bu büyük savaştan kaynaklanan sosyal, ekonomik ve siyasi çalkantılarla savrulmuştu ve durum bir hükümet darbesi ile sonuçlanmıştı. Böylesi bir ortamda iktidarı ele alan Mussolini, iktidara gelmesinin üstünden birkaç hafta sonra Lozan Konferansı’nda boy göstermiş, kendince yaptığı gövde gösterisi Batılılar tarafından anlaşılabilir bulunmuştu.⁸ Kendisi ile ilgili oluşan birkaç yargı, onun diplomasiden anlamayan ve gösteriş meraklısı olduğu yönündeydi. Diplomatik sert mizacını da konferansta Türkiye’yi temsil edecek olan heyet başkanı İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede, On İki Ada konusunun tartışmaya kapalı olduğunu belirtmesiyle ortaya koymuştu.⁹

Diğer yandan On İki Ada konusu, konferansın ikinci aşamasında Yunanistan için başka bir gündem maddesi olmuş, Yunan heyet başkanı Venizelos, İngiltere aracılığıyla bu adalar ile ilgili İtalya ile pazarlık masasına oturmak konusunda gizli bir diplomasi yürütmüştü.¹⁰

7 Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki İtalyan dış politikası, aktif ve saldırgan bir politikaydı. Başka bir deyişle savaş öncesinde inşa edilen Risorgimento politikasının son evresiydi. Bkz.: Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 43.

8 Spiros V. Merkezinis, *Politiki İstoria tis Neoterias Ellados*, Seira B, Sighronis Ellas, Papiros, Athinai, 1973, s. 261.

9 İsmet İnönü, *Hatıralar*, C. II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 57-58.

10 Detaylı bilgi için bkz.: Çağla D. Tağmat, “Trablusgarp Savaşı’ndan Lozan Antlaşması’na On İki Ada Konusunda (Gizli) Görüşmeler”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 28/1, 2018, s. 139-161.

Mussolini'nin sert tavrı Venizelos'un bu hamlesini geri püskürtürken, Yunanistan'ın beklemediği bir girişim 1923 yılının sonunda Korfu adası üzerinden gerçekleşti. Mussolini, bir İtalyan generalin Arnavutluk sınırında öldürülmesini diplomatik bir kriz haline getirdi ve konunun çözümünü Korfu adasını bombalamakta buldu. O dönemde içinde pek çok mübadilin bulunduğu bu adayı bombalaması sonucu on beş mübadil hayatını kaybetti.¹¹ Korfu olayıyla Yunan-İtalyan ilişkileri en kötü noktaya ulaşmıştı. Bu krize ek olarak Yunanistan'da yaşayan İtalyanların propagandaları durumu daha da içinden çıkılmaz bir noktaya getirdi. Bu durum ayrıca Yunanistan'da bir İtalya fobisi gelişmesine neden oldu. Genel kanı İtalya'nın Yunanistan'ı adı dışında her şeyiyle bir İtalyan eyaleti haline getireceği yönündeydi.¹² Yunanistan ile İtalya arasında bu gerilimli süreç yaşanırken Türkiye, Lozan Antlaşması'nı imzalamış olmanın verdiği rahatlıkla dikkatini yenileşme hareketlerine vermiş ama aynı zamanda Lozan'dan doğan yeni sorunları da törpülemek için harekete geçmişti. Türkiye'nin Lozan ile başlayan yeni tip diplomasi anlayışı, dış politikasında da tüm sorunları çözmek üzerine odaklanmıştı. Böylelikle Lozan Konferansı'nda terk edilen geleneksel Osmanlı diplomasisinin yerine kurgulanan yeni tip Türk diplomasisi 1923 sonrasında da devam ettirilecekti.

Türkiye'nin 1923 yılında Lozan Antlaşması'nı imzaladıktan sonra yeni bir başlangıç doğrultusunda içeride devrimlere dışarıda ise sorunları çözmeye odaklanması dış politika-kada uzlaşmacı bir devlet görüntüsü çizmesine yol açarken, Türk-Yunan ahali mübadelesinden kaynaklanan açmazlar, çözülmesi gereken öncelikli sorun olarak gündemdeki yerini koruyordu. Ancak Türkiye'nin dış politikadaki tek sorunu bu değildi elbette! Çözülme bekleyen başka sorunlar da vardı: İngiltere ile Türkiye-Irak sınırı sorunu, Fransa ile yabancı okullar, borçlar, demiryollarının devletleştirilmesi ve Lozan'da istenilen şekilde sonuçlanmayan Boğazlar ve Hatay sorunu... Ancak bunların çözümlenmesi için uygun konjonktürün oluşmasının beklenmesi ve o şekilde adım atılması iki savaş arası dönem Türk dış politikasının belki de en akılcı tarafı olacaktı. Diğer taraftan bir sorunun çözümlenmesi, diğer sorunların da çözümlenmesi için anahtar niteliği taşıyordu. Musul sorununun çözümlenmesinin Fransa ile görüşmeleri başlatması gibi.

1919-1922 yılları arasında Anadolu'da ağır bir yenilgi yaşayan Yunanistan ise Lozan'dan da diplomatik bir memnuniyetsizlik ile ayrılmıştı. Antlaşmaya ülkesi adına imza atan Venizelos, daha önce 1920 yılında Sevr Antlaşması'na da imza atmıştı. Ancak 1920 ile 1923 arasında umulanlar ve elde edilenler arasında aşılabilir bir fark vardı. Zira

11 Croizer J. Andrew, *The Causes Of The Second World War*, Blackwell Publishers, 1997, s. 79.

12 Antonis Klapsis, "Greek Diplomacy Towards Fascist Italy 1922-1940", (Çevrimiçi), s. 294. <http://hephaestus.nup.ac.cy/bitstream/handle/11728/7395/GreekDiplomacy.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, 09.02.2023.

Venizelos, Lozan Antlaşması'nı imzaladıktan sonra nasıl bir melankoli içinde olduğunu basına verdiği demeçte dile getirmişti.¹³

Lozan Konferansı sırasında Trakya'da Yunan ordusunu yeniden organize eden ve Türkiye'ye taarruz için konferansın çıkmaza girmesi için heyecanla bekleyen Theodoros Pangalos ise aynı günlerde Lozan Antlaşması'na yönelik tepkisini saklamamıştı. O dönemde yönetimde olan İhtilal Komitesi'ne ve Lozan'daki temsilcisi Venizelos'a sert bir telgraf çeken Pangalos, Lozan Antlaşması'nı tanımadığını ifade etmiş ve hatta lanetlemişti. Yönetimdeki İhtilal Komitesi ise Pangalos'un darbe girişiminde bulunma olasılığına karşı onu görevden almıştı.¹⁴

Lozan'da Yunanistan ile Türkiye arasında çözüme ulaştırılan ilk konu olan nüfus mübadelesi ile Yunanistan'ın tahmininden çok göçmen ve mübadil alması bu ülkeyi yeniden bir kaos içine sürüklemiş, sosyal bir deformasyon yaratmış ve hatta bazı noktalarda Türkiye ile gerilimler yaşamasına neden olmuştu. Özellikle mübadele sözleşmesinde ifade edilen ve İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerini niteleyen etabli/yerleşik¹⁵ kavramının farklı yorumlanması, iki ülke arasında ciddi bir krizin yaşanmasına yol açmıştı. Mübadele fiili olarak başladıktan sonra Türkiye, 1918 yılından önce İstanbul'a gelen Rumların Türk resmî belgelerine göre belirlenmesi gerektiğini savunurken, Yunanistan ise söz konusu maddenin herhangi bir kanuna bağlı olmaksızın yorumlanması gerektiği konusunda ısrarcı davranıyordu.¹⁶ Bu sorunun giderek çözümlenemez bir hal alması sonucunda konu, 19 Kasım 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne havale edildi. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın aldığı kararın da konuya çözüm getirememesi, iki ülke ilişkilerinin daha da gerilmesine neden oldu. Diğer bir sorun da mübadillerin bıraktıkları mallarla ilgiliydi.

İşte bundan dolayıdır ki Türkiye'nin dışarıdaki sorunlarını çözmek konusunda öncelik verdiği ilk devletlerden biri Yunanistan oldu. Cevabı bulunması ve uzlaşılı ile halledilmesi gereken sorunlar konusundaki ilk adım, 1925 yılında atıldı. Yunanistan'da iktidarda olan Andreas Mihalakopoulos hükümeti, Rum mübadillerin Türkiye'de kalan ve Türk mübadillerin Yunanistan'da kalan mallarından kaynaklanan sorunlarla ilgili çözüm

13 Demecin tamamı için bkz. Çağla Derya Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi*, Libra Yayınları, İstanbul, 2018, s. 257.

14 Çağla Derya Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi...*, s. 262.

15 Etabli kelimesi "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ün 2. maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre; 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'a yerleşmiş bulunan tüm Rumların İstanbul Rumu yani etabli sayılması gerektiği vurgulanmıştır.

16 Melek Fırat "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003 s. 339.

üretmek için diplomatik girişimde bulundu ve 21 Haziran 1925 tarihinde iki ülke arasında bir antlaşma imzalandı.¹⁷ Bu antlaşmaya göre, 30 Ekim 1918 tarihinden önce ve o sırada İstanbul'da yaşayan tüm Rumların etabli, yani yerleşik sayılmasına karar verildi. Ayrıca Türkiye, Cumhuriyet döneminde ilk kez Yunanistan'a Büyükelçi atama kararı aldı.¹⁸

Ancak Türk-Yunan ilişkilerindeki bu iyimser hava sadece üç gün sürdü. Antlaşmanın imzalanmasından üç gün sonra, Lozan Konferansı esnasında Trakya/Meriç ordusunu hazırlayan ve Türkiye'ye taarruz planı yapan, ancak antlaşmanın imzalanmasıyla bu planını hayata geçiremeyen ve Türk karşıtlığı ile bilinen General Theodoros Pangalos bir darbeyle iktidarı ele geçirdi.¹⁹ Hükümeti, Başbakanlık Sarayı ve Savaş Bakanlığını bombalamakla tehdit eden darbecilerin bu tehditleri sonrasında Başbakan Mihalakopoulos ve diğer kabine üyeleri büyük bir felaketin önüne geçmek için istifalarını sundular.²⁰ Yeni darbe hükümetinin kurulmasıyla birlikte Yunanistan'da yeni bir dönem başladı. İç ve dış politikada dengeleri alt üst eden bu gelişme, Türk-Yunan ilişkilerindeki gerilimin de yeniden tırmanmasına neden oldu. Dolayısıyla General Pangalos'un uygulamaya koyduğu Türkiye karşıtı dış politika yüzünden, çok kısa bir süre önce imzalanan antlaşma da uygulanamadı.²¹ Zira bu şartıtcı değildi. Çünkü Pangalos planladığı darbenin ilk sinyallerini Lozan Antlaşması sonrasında vermişti ve lanetlediği Lozan Antlaşması bir yana Türkiye ile herhangi bir uzlaşşı sağlanması ya da antlaşma imzalanması onun fikrî dünyasında mümkün değildi.

Diğer taraftan darbeden birkaç gün önce imzalanan ancak uygulama alanı bulamayan antlaşmanın hükümlerine bakıldığında oldukça uzlaşmacı olduğu yorumu yapılabilir. Genel anlamda hukuki ve mali alanlardaki önemli sorunları çözmeyi hedeflediği anlaşılan antlaşmaya göre, Yunanistan, Osmanlı evrakıyla İstanbul'dan kaçan Rumların etabli sayılmaları konusundaki ısrarından vazgeçmişti. Bunun bir sonucu olarak da bu kişilerin İstanbul'da terk ettikleri mallar ve mülkler için mübadeleye tabi Rumların malları ve mülklerine yapılan işlemin uygulanmasına, etabli tanımının Yunanistan'ın yorumladığı şekliyle kabul

17 Bazı kaynaklarda antlaşmanın tarihi 22 Haziran 1925 olarak belirtilmektedir. D. Gatopoulos, *Andreas Mihalakopoulos Prothipourgos Stenos...*, s. 223.

18 Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", s. 343.

19 Selanik donanması odaklı gerçekleşen darbede, gece yarısı Hatzikiriakos, Donanma Komutanı Valasakis ve Deniz Binbaşı Skumburdis Tsirimokos, Sklivaniotis ve diğerleri Neo Falıro'ya çıktılar ve Averof zırhlısını işgal ettiler. Kostas Hatziantoniou, *Theodoros Pangalos İstoriki Viografia*, İolkos, Athina, 2004, s. 267; D. Gatopoulos, *Andreas Mihalakopoulos Prothipourgos Stenos...*, s. 223.

20 *The Times*, 26 June (Haziran) 1925.

21 Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 23, Güz 2009, s. 97.

edilmesine ve Yunanistan'daki Müslümanların bıraktıkları mallar ile Türkiye'deki Rumların bıraktıkları malların sahiplerine iade edilmesine karar verilmişti. Diğer yandan hükümetlerin bu malları vermek istememesi halinde değerleri üzerinden satın almaları konusunda fikir birliğine varılmıştı.²² Kısacası mevcut konjonktüre göre iki ülke arasındaki öncelikli sorunları çözmek için ciddi bir adım atılmış, ancak Yunanistan'daki yeni hükümetin dış politikası, antlaşmanın uygulanmasına set çekerken, yeni sorunlara da kapı aralamıştı.

Pangalos'un iktidarı ele almasıyla birlikte ilk yöneldiği alan silahlanma oldu. Kendisinden önceki hükümetlerin savunma ve silah sanayiine ayırdıkları bütçeleri detaylıca inceledi ve Genelkurmaydan asker ve mühimmat sayısı ile ilgili detaylı bilgiler aldı.²³ Dikkatini iç politikada mübadilleri geri göndermeye, dış politikada da hayal ettiği revizyonist ideallere yöneltti.

Pangalos, kendi darbe girişimini “iç ve dış olayların yarattığı bir devrim” olarak yorumluyor ve şu şekilde detaylandırıyordu: “Mevcut atmosfer tehdit unsuru bulutları yoğunlaştırır ve ortaya çıkan patlamanın yıldırımını da doğal ya da kadersel bir sonuçtur. Kadersel olarak lider devrimi yaratmaz, lider onu yönlendirir ve düzenler...”²⁴ Bu sözlerden anlaşıldığı kadarıyla Pangalos, gerçekleştirdiği darbeyi mevcut durumun doğal sonucu olarak görüyordu. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına verdiği tepkide de darbe planlarına gönderme yapmıştı ve ona göre bu darbe Lozan'ın bir sonucuydu. Çünkü tüm konferans boyunca Trakya'daki Yunan ordusunu yeniden organize eden ve bu orduyla İstanbul'a yürümeye hazırlanan Pangalos²⁵ için Lozan Antlaşması, Yunan yenilgisinden doğan utancı katmerleyen daha ağır bir utançtı.

İki savaş arası dönemin en belirgin özelliği yarattığı diktatörlerdi. Daha doğrusu bu durum, Birinci Dünya Savaşı'nın bir sonucuydu. Savaşın sonunda kurulan düzenin bir türlü dengeye oturtulamaması, sosyal ve siyasi kaoslar dikta rejimlerini doğuran ve besleyen en önemli nedenlerdi. Yunanistan da kısa sürede bu deneyimi yaşamak zorunda kalmıştı. Diğer yandan Yunan araştırmacı Dafnis'in belirttiğine göre iki savaş arası dönemin en meraklı diktatörü Pangalos'tu. Mustafa Kemal Atatürk ve Benito Mussolini'yi taklit etmeye çalışıyordu. Siyasi bir lider değildi; ancak iyi bir asker olduğuna inandığından dolayı iyi de bir lider olacağını düşünüyordu.²⁶

22 Bestami S. Bilgiç, “Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1923-1938”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 31, S. 91, s. 12. Ayrıca bkz. Nilüfer Erdem, “Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları”, s. 97.

23 *Arheion Theodoru Pangalu*, Tomos Defteros, 1925-1952, Kedros, 1974, s. 137.

24 Kostas Hatziantonios, *Theodoros Pangalos...*, s. 265.

25 Detaylı bilgi için bkz.: Çağla Derya Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi...*, s. 174-176.

26 Grigorios Dafnis, *I Ellas Metaksi Dio Polemon 1923-1940*, Tomos Protos, Ekdisis Kaktos, Athina, s. 333.

Bir diğer nokta da Pangalos'u Yunanistan içinde destekleyenlerdi. Pangalos hareketinin, ordunun büyük çoğunluğu tarafından desteklendiğini söylemek mümkündür. Yunan araştırmacı Hatziantonios'un belirttiğine göre Yunanistan'daki darbe, Trakya ve Makedonya'daki Muhafız Birlikleri tarafından desteklenmiş, bu bölge halkı da girişime taraf olmuşlardı.²⁷ Pangalos'un ise ajandasında iki önemli gündem maddesi vardı: Mübadilleri göndermek ve Türkiye'ye karşı savaş hazırlığı...²⁸ Dolayısıyla Makedonya bölgesi ve bu bölge halkı Pangalos'un ilgi alanındaydı. 1923'ten itibaren ağırlıklı olarak Makedonya bölgesine yerleştirilen mübadillerin büyük kısmının Pangalos'a sıcak bakmasındaki önemli etkenlerden biri de onların bir gün "vatanlarına" dönme umuduydu. Bu umudun hayata geçmesi için de anahtar isim Pangalos'tu. Özetle Pangalos, iç politikada düzenin sağlanması, dış politikada ise Lozan'da kaybedilen itibarın yeniden kazanılması için otokratik yönetim yanlıları ve bazı (Türkiye'ye geri dönmek isteyen) mübadiller için bir umuttu.

Türkiye'de ise 1924 yılının Mayıs ayında Lozan Konferansı esnasında çözümlenemeyen Musul sorunu konusunda ilk adım atılmış ve Türk-İngiliz görüşmeleri İstanbul'da başlamıştı. İç politikadaki hareketlilik de 1924 yılında başlamıştı. Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılmasıyla Mustafa Kemal Paşa ile silah arkadaşları arasında belirginleşen yol ayrımı, 1924 yılının Kasım ayında içinde Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'in de bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmasıyla belirgin hale gelmiş ve Türkiye, ilk çok partili yaşam denemesini tecrübe etmeye başlamıştı. Öte yandan gerek dış politikada gerekse iç politikadaki hareketlilik 1925 yılının başında Doğu Anadolu'da başlayan Şeyh Sait Ayaklanması ile doruk noktasına ulaşmıştı. Bu bağlamda Türkiye, Irak sınırı sorunu konusunda diplomatik anlamda zor bir süreç yaşamış, mevcut düzene yönelik gelişen isyan hareketini bastırabilmek konusunda da yoğun meşai harcamıştı.

2. İlk Tehdit Algısı ve Türkiye'de Askeri Önlemler (1924)

Mübadeleden kaynaklanan sorunların yaşandığı Yunanistan ile Akdeniz için genel tehdit haline gelen İtalya, uluslararası ortam anlamında Türkiye'de huzursuzluk yaratıyordu. İtalyan-Yunan yakınlaşması Türkiye için Ege'den ortak bir saldırı ihtimali doğurmuştu. 1924 yılında Türkiye'nin Ege'den gelecek bir saldırıya odaklanması, güvenlik açısından birtakım önlemler almasına neden oldu.²⁹ Hatta 15-20 Şubat 1924 tarihleri

27 Kostas Hatziantonios, *Theodoros Pangalos...*, s. 267.

28 Kostas Hatziantonios, *Theodoros Pangalos...*, s. 313.

29 Hazal Pabuççular, *Türkiye ve Oniki Ada...*, s. 47.

arasında İzmir'de düzenlenen harp oyunu da bu önlemlerden biriydi.³⁰ Söz konusu askeri tatbikata, 15 Şubat 1924 günü Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Kazım Paşa huzurunda Fevzi Çakmak Paşa'nın idaresi altında başlandı.³¹

Oyunda, genelde kullanılan jenerik senaryodan farklı olarak dönemin konjonktürü göz önüne alınmıştı ve İtalya ile Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı saldırıya geçtiği bir senaryo kullanılmıştı. Oyunda mavi, yani düşman kuvvetlere ilk gün Cevat Paşa, ikinci günden itibaren Ali Fuat Paşa komuta etmişti.³² Diğer yandan “düşman kuvvetlerinin” komutasında ise Kazım Karabekir Paşa vardı.³³

Harp oyununun senaryosu üç esasa dayandırılmıştı: ilk ihtimal İtalyan ve Yunan kuvvetlerinin Türkiye'ye karşı karadan ve denizden, aynı bölgeden cephe açmaları; ikinci ihtimal; İtalyan ve Yunan donanmalarının Antalya İzmir arasındaki bir bölgeden müşterek bir amfibi harekât icra ederlerken, Yunanistan'ın aynı zamanda Batı Trakya'dan Doğu Trakya'ya doğru bir kara harekâtını başlatması; üçüncü ihtimal de harekâtın son aşamasında Fransa'nın da destek vermesi...³⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın bu senaryosu yaklaşık bir buçuk yıl sonra eksiksiz bir şekilde gerçekleşecekti.

Oyun sonunda bu iki düşmanın (İtalya ve Yunanistan) ayrı hareket etmeleri halinde mağlup edilecekleri ancak birlikte hareket etmeleri halinde başarılı olabilecekleri gibi bir sonuç çıkmıştı.

Diğer yandan 1924 yılındaki genel konjonktür detaylıca düşünüldüğünde İzmir'deki harp oyununun senaryosu mutlaka incelenmeye değerdir. O dönemde İtalya ve Yunanistan'ın birer tehdit olarak algılanması oldukça normaldi. Ancak düşündürücü olan nokta, Yunanistan ile İtalya'nın ortak bir şekilde Türkiye'ye saldırma senaryosuydu. 1924'te Venizelos ile Mussolini arasında Locarno'da gerçekleşen görüşmelerde Mussolini, On İki Ada'yı Yunanistan'a vermek karşılığında Türkiye'nin Akdeniz kıyılarında hak talep edeceğini dillendirmişti.³⁵

30 Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası*, 6. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 239-243.

31 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C. II, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 65.

32 Mehmet Fatih Baş, “Savaş Oyunlarının Tarihi ve Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, No. 2, 2020, s.131.

33 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar...*, s. 65.

34 Ali İhsan Kurtulan, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mustafa Kemal Atatürk'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aydın, 2010, s. 99.

35 Ercan Kostak, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 54.

Bu dönemde iki devletle ayrı ayrı sorunlar yaşayan bir Türkiye vardı ancak dönemin Yunanistan iç politikası istikrarsız, toplumsal sorunlar şiddetli ve dış politikada da henüz üzerinden bir yıl bile geçmemiş olan bir İtalyan saldırısından dolayı Mussolini'ye yönelik temkinli bir yaklaşım mevcuttu. Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos ile Mussollini arasında Locarno'da gerçekleşen görüşmelerde muhtemel ki Türkiye'ye yönelik bir ittifak arayışından ziyade çok kısa bir süre önce İtalya'nın Korfu'ya yönelik saldırgan faaliyetleri ana gündem maddelerini oluşturmuştu. Hatta Venizelos Lozan Konferansı esnasında İtalya ile uzlaşarak On iki Ada konusunda bir hamlede bulunmak istemişse de bunda başarılı olamamış, antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Yunanistan, On iki Adayı İtalya'dan almak bir yana, mevcut Yunanistan sınırlarını korumakta bile güçlük çekmişti. Dolayısıyla 1924 yılı göz önüne alındığında olası bir İtalyan-Yunan yakınlaşmasından söz etmek pek de mümkün görünmüyordu.

Zira Kazım Karabekir Paşa da harp oyunları konusundaki fikrini şu şekilde ifade etmişti: “...*Harp oyunlarında ve manevralarda, daima kırmızı ve mavi taraf denir ve şu bu devlet diye isim bildirilmezdi. Çünkü bu şayi olacağından, dış ve iç siyaset bakımından mahzurlu ve hatta tehlikeli sayılırdı. İzmir’de toplanmak ve İtalyanların ege sahillerine çıkacağını apaçık ortaya koymanın her halete bir sebebi olacaktı.*”³⁶

Harp oyunları sonrasında Türkiye'nin savunma açısından zayıf noktaları ortaya çıkmış ve kuvvetlendirilmesi için çalışmalara başlanılmıştı. Buna ek olarak İzmir mıntıkasının modern bir müstahkem mevki haline getirilmesine de karar verilmişti. Oyun sonlandıktan sonra yirmi gün daha İzmir'de kalan Ali Fuat Paşa ve kurmaylar, arazide ve harita üzerinde yaptıkları çalışmalar sonunda İzmir mıntıkasının tahkimine yönelik önemli kararlar aldılar.³⁷ Öte yandan 1924 yılı içinde Türkiye'nin İtalya ile ilgili endişeleri devam ediyordu. Öyle ki Ankara'daki İtalyan Büyükelçisi Montagna İtalya Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu bir yazıda; İtalya'nın kısa ya da uzun vadede topraklarını Türkiye aleyhinde genişleteceği yönünde fikirlerin varlığının, Türkler arasında Antalya ve Rodos'a yakın olan Anadolu bölgesinin İtalya tarafından işgal edileceği düşüncesine yol açtığını ve tüm bu tedirginliklerin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtiyordu.³⁸ Tam da bu dönemde İtalya yeni bir denizcilik programını hayata geçirdi. Buna göre Güney Korsika'da ve batı sahillerinde yeni deniz üsleri kurulması, Akdeniz'in durumuna göre yeni tip özel gemilerin inşa edilmesi bu programın önemli

36 Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgaı...*, s. 240.

37 Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar...*, s. 66.

38 Mevlüt Çelebi, *Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 74.

maddelerindendi.³⁹ Dolayısıyla İtalyan yetkililer bir yandan Türkiye'deki tedirginliğin önüne geçmek isterken, diğer yandan da silahlanmanın önünü almıyorlardı. Bu silahlanma savunma odaklı bir silahlanma olmaktan oldukça uzaktı. Çünkü kısa bir süre sonra İtalya egemenliğinde bulunan Rodos ve Oniki Ada'ya asker sevkiyatı dikkat çekmeye başladı. Hali hazırda doğudaki sorunlara odaklanmış olan Türkiye'den bir tehdit gelme ihtimalinin zor olması bu silahlanmanın asıl amacını ortaya koyar nitelikteydi.

Bu arada Fevzi Paşa, Ege'deki mevcut tehdide yönelik olarak 1924 yılının Mayıs ayında İtalyanların Rodos'a asker sevkiyatı ile ilgili görüşmek üzere Ankara'ya çağırıldı.⁴⁰ Aynı günlerde Mussolini, bakanlar kurulu toplantısında olumlu mesajlar verirken, Büyükelçi Montagna da İsmet Paşa'ya İtalya'nın, Türkiye ile dostane ilişkilerini muhafaza etmek amacıyla olduğunu ve Türkiye'ye karşı bir genişleme siyaseti izlenmediğini ifade etti.⁴¹ Ancak Mayıs ayında Musul ile ilgili Türk-İngiliz görüşmeleri başladığı sırada İtalyanların Sicilya'ya asker yığması ve Mussolini'nin İtalya'nın batıya açılma ihtimalinin olmamasından dolayı hedefinin doğu olduğunu açıklaması⁴² suların ısınmasına neden oldu.

Batı Anadolu'da başlayan askeri hazırlıklar Fevzi Çakmak Paşa tarafından bizzat yönetildi. Muğla'da tahkimatlar genişletilirken, aynı dönemde Yunan Apogevmatini gazetesinde, İtalya'nın Rodos'a asker çıkarma haberleri yer almaya başlamış, Mussolini'nin Roma'dan yaptığı açıklamasında, bu hareketliliğin Türkiye'ye karşı bir eylem olmadığı sözlerine yer verilmiş ve Türkiye'de genelkurmay başkanının da katılımıyla bakanlar kurulunun toplanacağı yazılmıştı.⁴³ Buna rağmen Türkiye cephesinde Ege sahillerinin askerî açıdan güçlendirilmesi zorunlu görülmüştü.⁴⁴ Diğer yandan adalardan gelen istihbaratların⁴⁵ ışığında olası bir saldırıyı önlemek için 1924 yılında neredeyse tüm Batı Anadolu silahlandırılmış adeta bir hat oluşturulmuştu. Aynı tarihlerde Türkiye'nin İtalya Büyükelçisi Suat Bey ile Mussolini arasında gerçekleşen görüşme ise kısa vadede de olsa İtalya'nın Türkiye'ye dostane yaklaşımı konusunda bir rahatlama sağladı.⁴⁶ Dolayısıyla Mussolini Yunan basınına yansıyan açıklamayla uyumlu bir şekilde Türkiye'nin dikkatini çekmemek için benzer sözleri Suat Bey'e de ilettiler. Türkiye ve

39 Mevlüt Çelebi, *Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri...*, s. 74.

40 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 219-475-4.*

41 Mevlüt Çelebi, *Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri...*, s. 77.

42 *Tevhid-i Efkar*, 21 Mayıs 1924.

43 *İ Apogevmatini*, 5 İouniu (Haziran) 1924, s. 8.

44 Hazal Pabuççular, *Türkiye ve Oniki Ada...*, s. 48-49.

45 *BCA*, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer No: 236-594-12.

46 Mevlüt Çelebi, *Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri...*, s. 105.

İtalya'daki hareketliliği yakından takip eden Yunan basını, temmuz ayı başında Türkiye'nin savaş hazırlığı içinde olduğunu ve çok miktarda uçak satın aldığını sayfalarına taşıyordu.⁴⁷

3. Ege'de Gerilim ve Yunan-İtalyan Yakınlaşması

Bu arada Musul konusunda Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmelerin 19 Mayıs 1924 tarihinde başlamasıyla, sorunun diplomatik yolla çözülmesi için ilk adım atılmıştı. Ancak İngiltere'nin uzlaşmaz tavrı ve Musul Vilayeti'ne ek olarak Nasturiler için Hakkari'yi de talep etmesi görüşmelerin 5 Haziran'da kesilmesine neden oldu.⁴⁸ Böylelikle konu çözüme ulaştırılması amacıyla Lozan Antlaşması'nda belirlendiği üzere Milletler Cemiyeti'ne taşındı.⁴⁹

Konunun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesine 20 Eylül 1924 tarihinde başlandı. Ancak Haliç Konferansı'nın başladığı dönemde İngiltere ile İtalya arasındaki yakınlaşma süreci başlamıştı bile. Zira İngiltere her ne kadar konunun diplomasi yoluyla çözümlenmesinden yana bir görünüm sergilediyse de İtalya ile yakınlaşmasının arkasında yatan nedenler daha sonra kesinlik kazanacaktı.

İngiltere, Türkiye'yi korkutmak ve Musul konusunda pes ettirmek amacıyla kendisine yardım edecek yan aktörler bulmak konusunda son derece hızlı davrandı. Türkiye ile İngiltere arasındaki sınır sorununun doğuda yaşanması, İngiltere için Türkiye'yi batıdan tehdit edecek bir başka güç ihtiyacı doğurmuştu ve o da seçimini İtalya'dan yana kullandı. 1924 yılının Eylül ayında İtalya ile İngiltere arasında devam eden yakınlaşma Yunan gazetelerine de yansımış, Vradini gazetesi Mayıs 1924'te İtalya ile İngiltere arasındaki görüşmelerde Yunanistan'ın bulunmamasını imalı bir dille eleştirmiş ve imzalanan antlaşmanın detaylarının belli olmadığını okuyucularına duyurmuştu.⁵⁰

Bu aşamadan sonra Ege'de bir İtalyan hareketliliği dikkati çekmeye başladı. 1924 yılında Türkiye'yi kaygılandıran ilk tehdit İtalya'nın, Leros adasını bir deniz üssü haline dönüştürmesi ile ortaya çıktı. Benzer kaygıların Yunanistan için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.⁵¹ 1924 yılının Eylül ayında Yunanistan'ın adalar konusunda

47 *I Apogevmatini*, 4 İouliu (Temmuz) 1924, s. 8.

48 Detaylı bilgi için bkz.: Nevin Yazıcı, *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1955)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016; Tahir Kodal, "Türk Dış Politikasında Musul (1922-1926)", ed. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan, Eralp Erdoğan, *Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

49 İlhan Uzgel-Ömer Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 263.

50 *Vradini*, 2 Septemvriu (Eylül) 1924.

51 Hazal Pabuççular, *Türkiye ve Oniki Ada...*, s. 47.

İtalya'dan duyduğu çekince, Yunan basınında da dillendirilmeye başlanmıştı. On İki Ada'daki İtalyan varlığının Yunanistan'da yarattığı rahatsızlık Ethikos Kiriks gazetesine şu ifadeyle yansımıştı: “İtalya gelecekte de bu işin peşini bırakmayacak ve Yunanistan’a düşmanlık konusunda düğümü sıkmayı devam edecek” Ayrıca haberin devam eden satırlarında, Roma'nın adalardaki faaliyetlerine yönelik Yunanistan'a göndermesi muhtemel notalar konusunda da bunun sadece Yunanistan'da değil, diğer ülkelerde de bir kasırgaya sebep olabileceği yorumuna yer veriliyordu.⁵² Dolayısıyla On İki Ada'nın silahlandırılmasını Yunanistan da kendi açısından bir tehdit olarak görmüştü. Elbette bunda İngiliz-İtalyan görüşmelerinde Yunanistan'ın bulunmaması oldukça etkiliydi. Başka bir deyişle Yunanistan kendi hakkında gizli planlar yapılan bir ülke psikolojine bürünmüştü. Bu durum da zaten Türkiye ile sorun yaşayan Yunanistan'da derin endişeye yol açmıştı. Öte yandan batıda Türkiye aleyhine gelişen İtalyan silahlanması birden ortaya çıkmış bir durum değildi. İpin ucundan tutan başka bir el vardı aslında!.. Türkiye'yi doğrudan etkileyen olaylar dizisinde adı geçen aktörler birbiriyle bağlantılıydı.

Aralık 1924'te gerçekleşen Mussolini-Chamberlain görüşmeleri iki ülke iş birliği konusunda atılan somut adımlardan biriydi. Gündeme getirilecek olan konular İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nca belirli başlıklarla özetlenmişti. Kuzey Afrika'da geliştirilecek İngiliz-İtalyan iş birliğine ek olarak Türkiye'ye dair ılımlı sayılabilecek bir bakış açısı izlenimi yaratılmıştı. Ancak görüşme öncesinde Mussolini'ye gönderilen bir yazı bunun tam tersi bir intiba yaratmıştı. Bu yazıda İtalyan Savaş Bakanı Di Giorgio, Haziran 1924'te Mussolini'nin, Türkiye'ye karşı ilan edilecek olası bir savaş halinde ihtiyaç duyulan araçların ve diğer gerekli malzemenin incelenmesinin istediğini ifade etmişti. Bu yazıdaki diğer önemli bir detay da Türkiye ile ortaya çıkacak çatışmanın, İngiltere ve Fransa'nın engel çıkarmaması halinde istenen sonuca ulaşabileceğine dair öngörüydü. Ayrıca İtalya savaş bakanı, Mussolini'ye, Briand ve Chamberlain ile üçlü bir antlaşma için görüşme yapmasını tavsiye etmişti.⁵³ Bu atmosferde, Aralık 1924'te gerçekleşen görüşmede Chamberlain'in Türkiye'ye dönük açık ya da üstü kapalı bir gönderme yapmaması da dikkat çekiciydi.⁵⁴ Roma'da, gerçekleşen bu görüşmede her iki devlet birbirinin Anadolu'daki çıkarlarını tehdit etmemek konusunda anlaşmaya varmışlardı. Ayrıca İtalya, Musul konusunda İngiltere'yi desteklemeye de olumlu bakıyordu. Bu durum İstanbul'daki İtalyan elçiliğinden yapılan şu açıklamayla somutluk kazanmıştı:⁵⁵

52 *Ethikos Kiriks*, 2 Septemvri (Eylül) 1924.

53 Peter Edwards, “Chamberlain-Mussolini Meetings”, *The Historical Journal*, Vol. 14, No. 1, 1971, s. 154.

54 Peter Edwards, “Chamberlain-Mussolini Meetings”, s. 155.

55 Antonis Klapsis, “Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy During the Pangalos Dictatorship 1925-1926”, *Diplomacy & Statecraft*, 25:2, s. 243.

Ulusal hükümetin izlemeyi uygun gördüğü ve İtalya'yı önemli ölçüde ilgilendiren uluslararası sorunlarda, özellikle sömürge ve Akdeniz alanlarında, İtalya'ya tam destek sağlayan Büyük Britanya'ya karşı samimiyet politikası, onlara karşı Musul konusunda bir tavır almamıza izin veremezdi.

Diğer taraftan İngiltere ile İtalya arasında varılan anlaşmaya göre, İtalya birtakım bölgesel kazançlar karşılığında İngiltere'ye yardım etmeyi kabul etmişti. İtalya adına yapılan bu açıklama İngiliz-İtalyan iş birliğini belirgin bir şekilde ortaya koyuyor, hatta daha erken bir dönemde 1924 yılının Nisan ayında Duçe'nin kardeşi Arnaldo Mussolini, Tunus, Trablus, Arnavutluk gibi bölgelere ilgi duyduklarını belirtirken, Suriye'ye bile göz diktiklerini söylemekten çekinmiyordu. Arnaldo açıklamasını “*sırada bize ait olması gereken İzmir var*” sözleriyle sonlandırıyor.⁵⁶ İzmir, İtalya için vaat edilmiş ancak ulaşılamamış bir alandı. Birinci Dünya Savaşı esnasında imzalanan gizli anlaşmalar (Londra ve St Jean de Mourienne), Anadolu'da İtalya'ya nüfuz alanı açmıştı ancak savaş sonrasında bu anlaşmalar uygulanmamıştı. Hatta İtalya bu konudaki sitemini Paris Barış Konferansı'nda da belli etmiş, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi kararı ve hatta Yunanların İzmir'e girmesiyle birlikte Anadolu'da pasif bir işgal siyasetine yönelmişti. İşte bu yüzden Anadolu'nun batı kıyıları İtalya için ulaşılamamış bir cazibe merkezi gibiydi.

1924 yılında İngilizlerle gerçekleştirdiği görüşmelerden cesaret alan Mussolini, kendisinden istenen korkutma eylemini bir adım daha öteye götürmekte kararlıydı. Zira bu kararlılık yazışmalara bile yansımıştı. Ocak 1925'te Türkiye'deki İtalyan diplomatlar, On İki Ada'daki valiye, olası çıkarma operasyonları için Datça ve Marmaris bölgelerinin denetlenmesini tavsiye ettiler.⁵⁷

Mussolini Anadolu'ya yönelik bir harekât fırsatı beklerken, önceki sayfalarda değinildiği gibi Yunanistan'ın iç politikasında şaşırtıcı bir gelişme oldu. Pangalos, bir darbeyle beklenmedik şekilde iktidara geldi. 1925 yılında İngiltere'nin Musul konusunda Türkiye ile diplomatik ve askeri çatışmaya girmiş olmasıyla Yunanistan'ın yeni Başbakanı Pangalos'un da vizyonu gerçek bir zemine oturmaya başladı.⁵⁸ Dolayısıyla hem Mussolini ihtiyaç duyduğu müttefiki bulmuştu hem de Pangalos hayalini kurduğu ortama kavuşmuştu. Pangalos'un geçmişten beri gizlemediği Türk karşıtı görüşleri ve Megali İdea saplantısı, İtalya ile Yunanistan'ı aynı hedefe yönelmek konusunda

56 Henry J. Psomiades, “The Diplomacy of Theodoros Pangalos 1925-1926”, *Balkan Studies*, Vol. 13, No. 1, 1972, s. 6.

57 Dilek Barlas, “Friends or Foes Diplomatic Relations between Italy and Turkey 1923-1926”, *Middle East Studies*, 36, 2004, s. 236.

58 Kostas Hatziantoniou, *Theodoros Pangalos...*, s. 313.

yakınlaştırmaya başladı. Ancak enteresan olan nokta, her iki diktatörün de hedefinin İzmir ve Batı Anadolu kıyıları olmasıydı. Hedef birliği aslında çelişkili bir durum yaratıyordu. Çünkü yine aynı konuda Birinci Dünya Savaşı sonunda İtalya'nın kendisine vaat edilen bu toprakları Yunanistan'a kaptırması ciddi bir diplomatik huzursuzluk yaratmıştı. Şimdi ise ortak hedefleri bulunan ama amaçları farklı olan bu iki devlet müttefik oluyordu. Dünya savaşı sırasında ülkelerinin kaderinde etkileri olmayan iki diktatör, yani Mussolini ve Pangalos, süresi, ilkeleri ve sonuçları belirsiz bir iş birliğine yönelmişlerdi. Bu yakınlaşma sanki iki ülke arasında değil, iki siyasetçi arasındaydı.

Diğer yandan Pangalos için çıkmaza sürüklenen Musul görüşmeleri irredantist politikasını uygulamak için uygun bir fırsattı.⁵⁹ Henüz iktidara geleli bir ay olmadan Yunanistan ve İtalya'nın ani bir şekilde yakınlaşma sürecine girmesi dikkat çekiciydi. Bir yıl öncesine kadar İtalya'nın Ege'deki hareketlerinden ciddi bir tedirginlik duyan Yunanistan, şimdi Pangalos döneminde, adeta İtalya'ya kucak açmıştı. 1925'te temmuz ayının başlarında İtalyan Dışişleri Bakanı Müsteşarı Dino Grandi, Rodos üzerinden Atina'ya gayri resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.⁶⁰ İki ülke ilişkilerine yeni bir soluk getiren bu ziyarette Grandi'nin amacı, Akdeniz'deki ortak çıkarları doğrultusunda iki ülke ilişkilerini uyumlu hale getirebilmektir. Pangalos ve Yunan Dışişleri Bakanı Rentis ile görüşen Grandi, istediği ortamı yakalamıştı. İngiltere'nin de yakından takip ettiği bu yakınlaşma, İtalya'nın Yunanistan ile ilişkilerini geliştirmek için kararlı olduğu şeklinde yorumlanırken, İtalya'nın eksiksiz bir plan dahilinde hareket ettiğine dair olan düşünceler de yoğunluk kazanmıştı. İngiltere ile Fransa bu yakınlaşmayı yakından takip ederken, Sırbistan'ın da Yunanistan ile uzlaşmasını sağlamak için gayret sarf ediyorlardı.⁶¹ Çünkü mevcut dönemde Yunan dış politikasında bir de Bulgaristan'ın ve Sırbistan'ın Ege Denizi'nde çıkış noktası elde etme çabalarına karşı dikkatli olma durumu vardı. Zira ağustos ayında Yunanistan ile İtalya arasında imzalanan antlaşmaya göre Yunan silahlı kuvvetleri için İtalya'dan 100 bin tüfek alınması öngörülmüştü.⁶²

Bütün bunlar olup biterken denklemin dışında görünen-ya da dışına itilen-Fransa, bu yakınlaşmayı endişeyle karşılaşmış, kendisinin Akdeniz'deki çıkarlarının görmezden gelindiği izlenimine kapılmıştı. Roma ve Atina'daki Fransız elçiliklerinin Yunan-İtalyan ilişkilerini yakından takip etmesini isteyen Fransa Hükümeti, diplomatik çevreler ile

59 Antonis Klapsis, "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy During the Pangalos Dictatorship 1925-1926", s. 242.

60 *Ethnos*, 3 Iouliu (Temmuz) 1925.

61 *Ethnos*, 4 Iouliu (Temmuz) 1925.

62 Antonis Klapsis, "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy During the Pangalos Dictatorship 1925-1926", s. 246.

hemfikirli. Genel kanı, bu antlaşmanın uygulanabilirliğinin çok da inanılır bulunmamasıydı.⁶³

Diğer yandan, Ankara'daki İtalyan büyükelçiliğinden İtalyan dışişleri bakanlığına çekilen bir telgraf, İzmir ve Antalya'dan ziyade Adana'ya odaklanılmasını tavsiye ediyordu. Bu tavsiyenin amacı ise Adana'nın ekonomik ve siyasi açıdan İtalya'ya daha iyi olanaklar sağlayacağı düşüncesiydi. Diğer taraftan Ortadoğu'da İngiltere ile yakın ilişkiler kurabilmek adına Adana çok iyi bir fırsattı. Bunlara ek olarak, Sovyetlere Akdeniz'de ekonomik avantajlar sunulması halinde Moskova'nın Türkiye'ye verdiği desteği geri çekme ihtimali de İtalya için oldukça cazip görünüyordu.⁶⁴

Temmuz ayının sonlarına doğru Yunan basınında yer alan haberler İtalya'ya olan ilginin arttığını gösterir nitelikteydi. Öyle ki İtalya'nın Akdeniz'deki faaliyetleri ve savaş sanayiindeki gelişmeler, Yunanistan için dikkat çekici ve bir o kadar da cazip bir hal almıştı. İtalyan filusunun yeniden organize edildiğine dair yayımlanan bu haberlerde İtalya'nın sahip olduğu araçların sayısı şu şekilde verilmişti: 106 gemi, 59 uçak ve 3 hava aracı... Diğer yandan Mussolini'nin, İngiltere'yi, muhtemel İtalyan düşmanlığından ziyade dostluğunun daha cazip olduğu konusunda ikna etmeye çalıştığı yönünde haberler de mevcuttu. Akdeniz konusundaki mevcut İngiliz politikası ise “*uyusal*” ifadeyle tanımlanıyordu.⁶⁵ Haberde dikkati çeken nokta ise İngiltere'nin Akdeniz politikasından bahsedilirken, 1923 Lozan Antlaşması ile son bulmuş olan *Doğu Sorunu* teriminin de kullanılmış olmasıydı. Aslında bu da hala Türkiye topraklarına dair talepkâr bir bakış açısı olduğunu yansıtıyordu. Nihayetinde ilk aşamada İngiliz-İtalyan, daha sonrasında ise Yunan-İtalyan yakınlaşması tamamen Türkiye'ye dönük girişimleri pratikleştirmek amacıyla hayat bulmuştu.

Eylül 1925'te Rentis, Atina'daki İngiliz Büyükelçiliğini, Cenevre'de Grandi ile yaptığı görüşmede Anadolu konusunda Grandi ile nihai iş birliğine varıldığı konusunda bilgilendirdi. Kasım ayında ise Pangalos, Atina'daki İtalyan Büyükelçiliğinde verilen bir yemekte, Yunanistan ve İtalya arasındaki iş birliğine atıfta bulunarak kendisi ve Mussolini için “iki güçlü adam” ifadesini kullanmaktan çekinmedi.⁶⁶

1925 yılı sonlarında Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmelerin sonuçsuz kalması, daha doğrusu tıkanması, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırırken, İngiltere ise

63 *Ethnos*, 5 Iouliu (Temmuz) 1925.

64 Dilek Barlas, “Friends or Foes Diplomatic Relations between Italy and Turkey 1923-1926”, s. 236-237.

65 *Dimokratia*, 29 Iouliu (Temmuz) 1925.

66 Antonis Klapsis, “Greek Diplomacy Towards Fascist Italy 1922-1940”, s. 295.

yüzünü çoktan İtalya'ya dönmüştü bile. Belki de İngiltere'nin İtalya ile yakınlaşması Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile bir dostluk antlaşması⁶⁷ imzalamaya yöneltti demek daha doğru bir tespitti. Türkiye'nin Sovyetlere, İngiltere'nin İtalya'ya yaklaştığı böylesi bir ortamda, 1925 yılının sonunda Yunan-İtalyan ilişkileri de tarihinin en iyi seviyesine ulaşmıştı.⁶⁸

Musul konusunun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesi ve Aralık 1925'te cemiyetin İngiltere lehinde karara varması ise Türkler için kabul edilemezdi. Türkiye'nin İngilizleri tartışmalı bölgeden çıkarmak için güç kullanacağına dair söylentilerin yayılmasıyla, Türkiye ve İngiltere'nin yakında savaşa gireceğine kesin gözüyle bakan Pangalos, Türklere karşı olumsuz tutumunu belirgin hale getirdi. İşte bu durum Yunanistan'ın silahlı kuvvetlerini yeniden örgütlemekle kalmayıp yeni gemiler sipariş etmesine sebep oldu. Yunanistan'ın amacı, Doğu Akdeniz'in yeni efendisi olmaktı. Bunlara ek olarak Pangalos, Selanik'te Anadolu'dan gelen mübadillerden oluşan geniş bir dinleyici kitlesinin önünde yaptığı konuşmayla Megali İdea'ya gönderme yaptı ve mübadillerin yakında eski evlerine dönebileceklerini ima ederek Türkiye karşıtı protestoları kışkırttı.⁶⁹

Yunanistan'ın önünde, dirilmesi mümkün görülen eski bir düş, İtalya'da ise gerçekleştirilmemiş ve özlemle beklenen bir hayal vardı. Yunan "Megali İdea"sı ile İtalyan "Mare Nostrum"unun birleşerek yaratacağı sinerji, "Büyük Düş ve Bizim Deniz" motolarından beslenen iki diktatörü aynı yolda birleştirmişti. Ancak dış politika söylemlerinde İtalya'nın renk vermeyen tavrı yavaş yavaş değişmeye başlamış, Türkiye karşıtı söylemden ziyade İngiliz dostluğu ifadeleri ile İtalyan dış politikasının amacının rengi belirgin bir hal almaya başlamıştı.

Bu dönemde Yunanistan'ın İtalya'ya yönelik yakın tavrı, Yunan basınında İtalya aleyhine yayımlanan ya da Yunan dış politikasını eleştiren gazetecilerin de Pangalos diktasından olumsuz etkilenmesine neden oldu. Gazeteler sansürlenirken, İtalya aleyhinde makale yazan gazeteciler de tutuklanıyordu.⁷⁰

1925 yılında İngiltere ile İtalya'yı daha da yakınlaştıran ve İtalya'ya bir muktedirlik sunan Locarno Antlaşması da bu süreci etkileyen önemli başka bir gelişme olmuştu.

67 17 Aralık 1925 tarihinde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın detayları için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 276.

68 Antonis Klapsis, "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy During the Pangalos Dictatorship 1925-1926", s. 248.

69 Henry J. Psomiades, "The Diplomacy of Theodoros Pangalos 1925-1926", s. 9.

70 Grigorios Dafnis, *I Ellas Metaksi Dio Polemon...*, s. 293.

Locarno Konferansı Almanya ile Avrupa arasında barışçı bir ortam yaratmak ve Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağlamak amacıyla toplanmıştı. Konferans sonunda 16 Ekim 1925'te imzalanan antlaşmanın⁷¹ İtalya'ya sağladığı önemli avantaj, Fransa, Belçika ve Almanya arasında çıkabilecek bir savaşta ve Ren sınırının korunması konusunda İngiltere ile birlikte kefil olmasıydı. Ancak önemli olan şeydu: Avrupa sınırlarının değişmezliği üzerine odaklanan Locarno Antlaşması'nın taraflarından ve hatta kefillerinden biri olan İtalya, Doğu Avrupa'ya yönelerek revizyonist politikası için bu bölgeye odaklanmıştı. Çelişkili bir durum olmasına karşın, antlaşmanın İtalya'ya sağladığı bir başka avantaj da Almanya-Fransa sınırının garantörlerden biri olması ve Batı Avrupa'da söz sahibi haline gelmesiydi.⁷² Başka bir deyişle İngiltere ile İtalya arasındaki yakınlaşma meyvelerini vermeye başlamış, İtalya Avrupa dengesinde önemli bir yer edinmişti.

Locarno görüşmelerinin atmosferi İngiltere ile İtalya arasındaki hususi görüşmeler için uygun değildir. Dolayısıyla bir sonraki özel görüşme Aralık 1925'te gerçekleşti. Bu görüşmelerde ise karşılıklı olarak talepler öne sürüldü. Chamberlain Tsana gölündeki çıkarlarının taciz edilmemesi karşılığında Etiyopya'daki İtalyan harekâtına müdahale etmemeyi yükümlenirken, İtalya da Musul krizinde Türkiye'ye karşı İngiltere'yi desteklemeyi kabul etti.⁷³ Böylece Türkiye korkutma politikası sonucunda İngiltere ile uzlaşmaya zorlanmış olacaktı.

İngiliz-İtalyan iş birliğinin sağlam bir zemine oturduğu bu dönemde, 11 Şubat 1926'da Pangalos'un The Times gazetesine yansıyan demeci, İtalya, İngiltere ve Fransa'ya olan bağlılığını ortaya koyar nitelikteydi. İtalya'yı çok güçlü bir Akdeniz devleti olarak niteleyen Pangalos, İngiltere ve Fransa ile olan olumlu ilişkilerinin nedeni, onların gücünden ziyade, geçmişten beri Yunanistan'ın hep yanında olmalarına bağlıyordu.⁷⁴ Zira hatırlamakta fayda var ki Yunanistan; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın garantörlüğünde kurulmuş bir devletti. Bundan dolayı Yunanistan kuruluşundan itibaren özellikle İngiltere ile yoğun ve yakın ilişkilerini hep korumuş ve uzun bir dönem hâkim güç olan bu ülkenin yanında bir politika uygulamıştı.

71 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s. 32-34. Ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 205-207. Ayrıca bkz. İsmail Şahin- Ersin Müezzinoğlu, "Lokarno ve Musul Kışkırtıcılığına Türk Dış Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 4, 2016, s. 641-676.

72 Dilek Barlas, "Friends or Foes Diplomatic Relations between Italy and Turkey 1923-1926", s. 222.

73 Peter Edwards, "Chamberlain-Mussolini Meetings", s. 158.

74 *The Times*, 11 February (Şubat) 1926.

Pangalos'un çabaları aynı yılın başlarında karşılıklı ziyaret noktasına ulaştı. Mart 1926'da Yunanistan Dışişleri Bakanı Rufos, İtalya ile askeri, ekonomik ve yardım içerikli bir anlaşma yapmak üzere Roma'ya hareket etti.⁷⁵ Rufos'un diğer bir amacı da Türkiye'ye karşı Mussolini ile ortak bir eylem planı yapmaktı. Bu görüşmeler bir antlaşma ile sonuçlanmadı, ancak gelişmeleri izleyen Türkiye'de ciddi bir tedirginlik yarattı.⁷⁶ Rufos ile Mussolini arasında geçen bir saatlik görüşme her iki tarafın memnuniyetiyle sona ermişti, ancak iş birliği konusunda somut bir adım atılmamıştı. Toplantı sonrasında yapılan açıklamalarda geleceğe dönük olumlu adımlar atılacağı yönünde mesajlar verilmişti. Ancak görünen o ki Yunanistan bu görüşmeden eli boş ayrılmıştı. Aynı gün Rufos, bu defa İtalyan Dışişleri Bakanı ile ticari iş birliği konusunda bir görüşme gerçekleştirdi.⁷⁷

Yunan Dışişleri Bakanı Rufos görüşmeler sonrasında basına verdiği demeçte memnuniyetini ifade ederek, İtalya'nın Balkanlarda denge unsuru olacağını belirtti ve Yunan-İtalyan yakınlaşmasının önünde kimsenin duramayacağını açıkladı.⁷⁸ Öte yandan aktarılanlara göre Yunan-İtalyan görüşmeleri üç nokta üzerine odaklanmıştı: Geçmişteki olumsuzlukların unutulması (Korfu'nun işgali), ekonomik ve toprak anlaşmazlığı sorunlarının çözülmesi, gelecekte kurulması planlanan siyasi iş birliği. Öte yandan İtalya, komşularıyla özellikle de Sırbistan ile sorunlar yaşayan Yunanistan için arabulucu olmayı da kabul etmişti.⁷⁹

Gayet olumlu geçtiği izlenimi verilen bu görüşmelere rağmen planlanan antlaşmanın imzalanmaması Pangalos'ta hayal kırıklığı yarattı. Ancak antlaşmanın imzalanmamasının nedenini iki ülke ilişkilerinden çok uluslararası ortam ve dinamiklerinde aramak daha doğru olacaktır. Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti'nin Musul konusunda Türkiye aleyhine verdiği karar, Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştı. Hatta Türkiye buna tepkisini Sovyetler ile imzaladığı Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması⁸⁰ ile göstermişti. Diğer yandan Musul sorununun çözülmemesi Türkiye'nin Fransa ile olan sorunlarının çözülmesinin de önünde önemli bir engel teşkil ediyordu. Sonuçta İtalya'dan umduğunu bulamayan Pangalos, yüzünü Balkanlar'daki komşularına döndü ve Bulgaristan ve Yugoslavya ile iyi ilişkiler kurmaya yöneldi.

75 *Embros*, 5 Martiou (Mart) 1926.

76 Kostas Hatziantoniou, *Theodoros Pangalos...*, s. 314.

77 *Embros*, 6 Martiou (Mart) 1926.

78 *Embros*, 8 Martiou (Mart) 1926.

79 *Embros*, 8 Martiou (Mart) 1926.

80 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile ...*, s. 276.

Dafnis'in yorumuna göre Pangalos'un devrilmesi, Yunanistan'a büyük bir yük olacak savaşın önünü kesti. Çünkü Türkiye ile gerçekleşecek bir savaşta Yunanistan için olumlu sonuç sağlayabilecek askeri koşullar uygun değildi. Yine Dafnis'in çıkarımına göre Pangalos'un bunu anlamamış olması onun siyasi bir lider olmadığının kanıtıydı.⁸¹

Ama hızlı gelişen olaylara sahne olan bir yıllık dönem, Pangalos'un bir başka askeri darbe sonucu devrilmesiyle hemen kapandı. Pangalos'un iktidardan ayrılmasının yanı sıra Irak sınırının Türk-İngiliz çatışmasına yol açmadan çözümlenmesi, Fransa'nın Küçük Antant ülkelerine yanaşması ve Türkiye'nin içerde kendini toparlamasının da etkisiyle İtalya, Türkiye ile olan ilişkilerini olumlu bağlamda yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı. Türkiye karşıtlığı üzerine inşa edilen İtalyan-Yunan iş birliği şimdilik rafa kaldırıldı ve Ege'de 5-6 yıl kadar sürecek olan sakinlik dönemi başladı.

Sonuç

İki savaş arası dönem olarak tabir edilen 1923-1939 yılları arası, Türkiye açısından iç ve dış politikanın birbirinden beslendiği ya da körüklendiği yıllar oldu. 1924 yılında Musul konusunda başlayan Türk-İngiliz görüşmeleri de konunun hassasiyeti açısından İngiltere'nin İtalya ile olan yakınlaşmasını Türkiye aleyhine kullandığı bir süreci başlattı. Bu sürece Yunanistan'ın da eklenmesiyle Türkiye adeta köşeye sıkıştırılmaya çalışıldı. Diğer yandan İtalya ve Yunanistan bağlamında tamamen çıkarların ön planda olduğu bir iş birliği sürecinden bahsetmek mümkündür. Bu iki ülkenin Türkiye'ye yönelik olası bir saldırı planının uygulamaya konulmasındaki belirleyici de Türk-İngiliz ilişkileri olmuştur. Başka bir deyişle Türkiye'nin İngiltere ile Musul konusunda ilişkilerinin dibe vurduğu anlarda Yunanistan ile İtalya arasındaki ilişkiler en sıcak noktasına ulaşmıştır. Bu çerçevede başka bir belirleyici olarak Türkiye'nin bir ülkeyle olan ilişkilerinin diğer ülkelerin Türkiye'ye yaklaşımını belirlediği yorumu da yanlış olmaz.

İtalya ile Yunanistan'ın, İngiltere hamiliğinde Türkiye'ye karşı politika geliştirilmesinde önemli bir diğer nokta ise bu iki ülkede de faşist yönetimlerin iş başında olmasıdır. Dolayısıyla yayılcı dış politika bağlamında ortak paydada birleşen Pangalos ve Mussolini için Türkiye, Millî Mücadele döneminde gerçekleştiremedikleri ideallerini hayata geçirecekleri bir coğrafya olarak görüldü. Ancak her iki ülkenin de hedefinin Batı Anadolu olması, olası bir saldırı durumunda aralarında nasıl bir paylaşımı ön görebilecekleri konusunda soru işaretleri yaratıyordu. Zira bu saldırı gerçekleşmediği için söz konusu paylaşımın uzlaşma çerçevesinde nasıl yapılacağını tahmin etmek zordur. Zaten

81 Grigorios Dafnis, *I Ellas Metaksi Dio Polemon...*, s. 333.

bu da tarihinin işi değildir. Ancak Pangalos'un Mussolini hayranı olması ve Mussolini'nin de taviz vermez ve sert imajı az çok bir öngöründe bulunulmasının yolunu açmaktadır. Yani sonunda Mussolini'nin dediği olacak gibi görünmektedir. Tabii İngiltere müsaade ederse!..

Bir diğer önemli nokta da bu dönemdeki Yunan-İtalya ilişkilerinde, hangi tarafın baskın olduğudur. Görülmüştür ki, Mussolini ilk aşamada Yunanistan'a yaklaşan taraf olmuş ancak sonrasında oluşan uluslararası ortama göre bir tavır alarak politikasını değiştirmiştir. Zira 1926 sonrasında tam tersi bir politikaya bürünecek olan Mussolini İtalya'sının sonraki adımı bu defa Yunanistan'a ek olarak Türkiye'ye de yaklaşarak Balkanlarda revizyonist bir pakt kurmak olacaktır. Dolayısıyla bu dönemden günümüze kadar önemini koruyan Ege ve Akdeniz'de çıkar elde etmek isteyen devletlerin karşısında mutlaka bölgeyi sahiplenen bir aktör çıkması şaşırtıcı değildir.

Öte yandan şu da bir gerçek ki genel anlamda saldırgan dış politikalar, huzursuz iç politikaların bir ürünüdür. Zira İtalya ve Yunanistan örneğinde bunu görmek hiç de zor değildir. Her iki ülke de Birinci Dünya Savaşı sonrasında bekledikleri memnuniyeti elde edememişlerdi. Yunanistan mübadillerden kaynaklı sorunlar yaşarken, İtalya ise Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği iktisadi ve sosyal kaoslarla baş etmekte zorluk yaşamıştır. Oysa ki her ikisi de savaşın galiplerindedir. Ancak görülüyor ki galip olmak her zaman beraberinde bir huzur ve kalkınma ortamı getirmemektedir.

Pangalos'un Yunanistan'da iktidarda olduğu yaklaşık bir yıllık süre zarfında dış politika bağlamında İtalya ile yakınlaşma sürecine girmesi, Yunanistan adına önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Korfu krizi ile gerginleşen ilişkiler, yerini dostane bir sürece bırakmış ve Yunanistan (1940 yılına kadar) bir dost kazanmıştır. Ama onun bu dostluk girişimi düşman olarak tanımladığı Türkiye karşıtlığının bir ürünüdür. Zira Pangalos'un iktidarını kaybetmesi sonrasında (1926 yılında) Yunanistan normalleşme sürecine girecek ve Türkiye ile olan sorunlarını çözmek için somut adımlar atmaya başlayacaktır.

Devletlerarası ilişkilerde ebedi dostlukların olmadığı, yalnızca ulusal çıkarların ön planda tutulması yadsınamaz bir gerçektir. Ama tıpkı bunun gibi ebedi düşmanlıklar da yoktur. Ulusal çıkarlar için düşmanlıklar da dostluklar da bir çırpıda yok sayılabilir. Ama bu noktada ulusal çıkarın nasıl tanımlandığı da önemlidir. Yayılma alanı elde etmek de mevcut sınırları korumak da farklı bakış açılarıyla ulusal çıkar kapsamında değerlendirilebilir. Önemli olan nokta ise ulusal çıkar adı altında tecavüzkâr ve saldırgan politikaların hayata geçirilmemesidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları⁸²

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Süreli Yayınlar

Dimokratia

Ethnikos Kiriks

Ethnos

İ Apogevmatini

Tevhid-i Efkâr

The Times

Vradini

3. Araştırma Eserler

Akyılmaz, Gül: *Siyasi Tarih*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015.

Andrew, Croizer J.: *The Causes Of The Second World War*, Blackwell Publishers, 1997.

Arheion Theodoru Pangalu, Tomos Defteros, 1925-1952, Kedros, 1974.

Armaoğlu, Fahir: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.

Barlas, Dilek: "Friends or Foes Diplomatic Relations between Italy and Turkey 1923-1926", *Middle East Studies*, 36, 2004, s. 231-252.

Baş, Mehmet Fatih: "Savaş Oyunlarının Tarihi ve Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, No. 2, 2020, s. 118-149.

Bilgiç, Bestami S.: "Atatürk Döneminde Türkiye-Yunanistan İlişkileri, 1923-1938", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 2015, C. 31, S. 91, s. 1-8.

Burgwyn, H. James: *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918-1940*, Westport, Connecticut, London, 1997.

82 Kullanılan belgelerin künnyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Cebesoy, Ali Fuat: *Siyasi Hatıralar*, C. II, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çelebi, Mevlüt: *Türk-İtalyan Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.
- Dafnis, Grigorios: *İ Ellas Metaksi Dio Polemon 1923-1940*, Tomos Protos, Ekdosis Kaktos, Athina.
- Edwards, Peter: Chamberlain-Mussolini Meetings, *The Historical Journal*, Vol. 14, No. 1, s. 153-164.
- Erdem, Nilüfer: “Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması ve Venizelos’un Bu Sürece Katkıları”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 23, Güz 2009, s. 93-128.
- Fırat, Melek: “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 325-356.
- Gatopulos, D.: *Andreas Mihalakopoulos Prothipourgos Stenos Sinergatis tou Eleftheriou Venizelu*, Eteria Meletis İstorias, Athina, 2000.
- Hatziantoniou, Kosta; *Theodoros Pangalos İstoriki Viografıa*, İolkos, Athina, 2004.
- Hayta, Necdet: “Rodos ile Oniki Ada’nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5, 1994, s. 131-144.
- İönü, İsmet: *Hatıralar*, C. II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Kazım Karabekir: *Paşaların Kavgası*, 6. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.
- Klapsis, Antonis: “Attempting to Rivise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy During the Pangalos Dictatorship 1925-1926”, *Diplomacy & Statecraft*, 25:2, s. 240-259.
- Kodal, Tahir: “Türk Dış Politikasında Musul (1922-1926)”, ed. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan, Eralp Erdoğan, *Prof. Dr. Eşref Buharalı’ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s.187- 245.
- Kostak, Ercan: *Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askeri Manevralar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara, 2016.
- Kurtulan, Ali İhsan: *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mustafa Kemal Atatürk’ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2010.
- Küçük, Cevdet: “On İki Ada”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 33, s. 353-355.

- Markezinis, Spiros V: *Politiki İstoria tis Neoterias Ellados*, Seira B, Sighronis Ellas, Papiros, Athinai, 1973.
- Papuççular, Hazal: *Türkiye ve Oniki Ada*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- Psomiades, Henry J.: “The Diplomacy of Theodoros Pangalos 1925-1926”, *Balkan Studies*, Vol. 13, No. 1, 1972, s. 1-16.
- Soysal, İsmail: *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Şahin, İsmail, Müezzinoğlu, Ersin: “Lokarno ve Musul Kışkacında Türk Dış Politikası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 4, 2016, s. 641-676.
- Tağmat, Çağla D.: “Trablusgarp Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na On İki Ada Konusunda (Gizli) Görüşmeler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, C. 28/1, İstanbul, 2018, s. 139-161.
- Tağmat, Çağla D.: *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi*, Libra Yayınları, İstanbul, 2018.
- Uzgel İlhan, Kürkçüoğlu Ömer: “Batı Avrupa'yla İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 139-153.
- Üçarol, Rifat: *Siyasi Tarih 1789-2012*, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- Ülman, Haluk: *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.
- Yazıcı, Nevin: *Petrol Çerçevesinde Musul Sorunu (1926-1955)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016.

4. Elektronik Kaynaklar

- Klapsis, Antonis: “Greek Diplomacy Towards Fascist Italy 1922-1940”, (Çevrimiçi), s. 294. <http://hephaestus.nup.ac.cy/bitstream/handle/11728/7395/GreekDiplomacy.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, 09.02.2023.

